

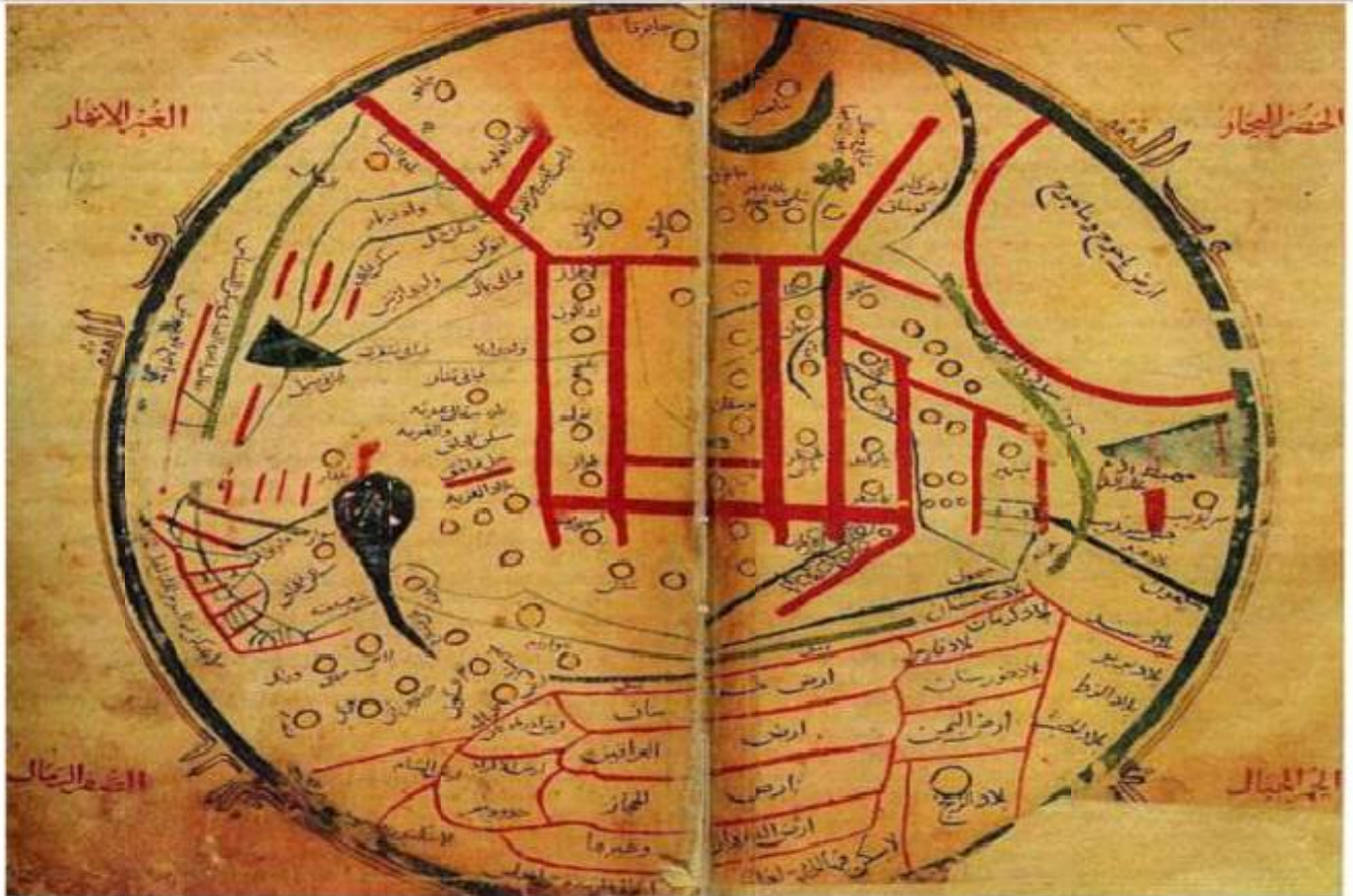

RUSEN

RUSYA ARAŞTIRMALARI ENSTITÜSÜ
ИНСТИТУТ ИССЛЕДОВАНИЯ РОССИИ

MEZOPOTAMYA'NIN KADİM HALKLARINDAN KÜRTLERİN DİN TARİHİ

Halil KARATAŞ

Ankara

Mayıs-2016

HALİL KARATAŞ KİMDİR?

İlk ve orta öğrenimini Erzurum'da tamamlayan Halil Karataş, Anadolu Üniversitesi Adalet Meslek Yüksek Okulu'nda Adalet Bölümü'nden mezun olmuş; ikinci lisans programına da Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirmiştir. Örgün eğitiminin yanı sıra Küresel Çevre Derneği'nde "İstanbul Çevre İstihdam Eğitimi", Geleceğin Eğitimi Derneği'nde "Para Yönetimi Eğitimi" ve Türkiye Ekonomi Bankası'nda staj programlarına katılmıştır. Mesleki deneyim bakımından çeşitli ticari kuruluşlarda kısa süreli çalışan Karataş benzer şekilde Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Gelişim Kulübü Kurucu Başkanı, Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları (TUIÇ) Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Temsilcisi, Genç Barış İnisiyatifi (GBİ) Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Temsilcisi, Gençlik Birliği (YINFO) Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Temsilcisi gibi sivil görevler de almıştır. İyi düzeyde İngilizce ve Kürtçe, orta düzeyde Almanca ve Arapça dillerini bilen H. Karataş Ortadoğu Tarihi, Sosyolojisi, Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, İslamofobi ve Güvenlik alanlarında çalışmalarını yoğunlaştırmaktadır.

GİRİŞ

Medeniyetler tarih sahnesine çıktıklarından bu yana kültürel bir sistem oluşturma sürecindedirler. Bu süreç beraberinde özgün ve ortak kültür olgularını ortaya çıkarmıştır. Çoğu medeniyet sahip olduklarını diğerleriyle paylaşarak ortak kültürün oluşmasında önemli rol oynamıştır; fakat bazı medeniyetler gerek doğal, gerekse beşeri bazı faktörlerin olumsuz etkileri yüzünden daha yalıtılmış bir gelişim süreci geçirmişlerdir. Bu durumu bir örnekle açıklamak yerinde olacaktır; coğrafi bakımdan farklı toplulukların karşılıklı etkileşimi için daha uygun koşullara sahip olan Mezopotamya'da icat edilen çivi yazısı, etkileşime nispeten elverişsiz ve istilaya kapalı bir bölgede yer alan Mısır'da icat edilen hiyeroglif göre daha hızlı ve geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu konudaki örnekler çoğaltılabilir. Günümüzde ise halen devam eden bu süreçlerde küreselleşmenin de etkisiyle daha çok paylaşım yapılabilen ve bütün medeniyetler üzerlerine düşen görevi daha az olumsuzlukla yerine getirmektedir. Bu makalenin ilerleyen bölümlerinde çoğunlukla Kürt toplumu üzerinden ele alınacak olan "din olgusu" da yukarıda bahsedilen süreçlerin bir parçasıdır. Kürt halkının dini inançlarına başlamadan önce din olgusunun genel karakteristik özelliklerini ve oluşumunu ana hatlarıyla ortaya koymak anlaşılabilirlik açısından faydalı olacaktır.

Din, ilkel kcmünal sistemin gelişmesinin belirli bir aşamasında, kavranamayan bazı tabiat güçleri önünde insanın güçsüzlüğünün bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Din, genel anlamda insanın manevi bazı ilkelere bağlılığını ifade eder ve bu, insanın ebedi iç duygusuna bağlıdır. Dinin belirleyici temel karakteri, tabiat üstüne inançtır. Yapılan arkeolojik araştırmalar, dinsel tasarımların ancak 50 bin yıldan beri var olduklarını kanıtlamaktadır. Bu süreyi insanlık tarihiyle karşılaştırdığımızda, insanoğlunun 75 bin yıl din düşüncesinden uzak ve hiçbir dine bağlı olmadan yaşadığını görürüz. Bu demektir ki insanlık tarihiyle birlikte din oluşmamıştır. Önce totemcilik adı verilen hayvanlarda ve bitkilerde koruyucu güçler görme olayı "çok tanrıcılığı" anlayışının gelişmesine yol açmıştır. Sonrasında süreç içinde yeryüzündeki saltanatta olduğu gibi gök saltanatında da bir "efendiler efendisi" arama eğilimi, çok tanrıcılığın yerini "tek tanrıcılığa" bırakmasına sebep olmuştur. "Tek tanrılı" dinlerin, özellikle de kutsal kitap ve

peygamberler aracılığıyla gönderildiğine inanılan dinlerin tarih sahnesine çıkışı insanların inanç sistemlerinde birçok değişikliği beraberinde getirmiştir. Eski "yoktan var olma" fikirlerinin yerini kutsal kitapların da etkisiyle "yaratılış" teorileri almıştır. İslam dininde ve diğer semavi dinlerde karşılaşılabileceğimiz Âdem ve Havva'ya dair anlatılanlar bu yaratılış teorilerinin temelini oluşturmaktadır. Öte yandan bazı ekonomik gelişmelerin de dinin oluşmasında ve çeşitli yorumlarının gelişmesinde önemli bir rolü vardır. Köleci toplumdaki toprak köleliğine dayalı feodal topluma geçilince dinler, devletin resmi dini olmuştur. Sınıflı toplumlarda dinin kökleri, sosyal gelişme unsurları, sömürme ve yoksulluk ile karşı karşıya kalan insanın çaresizliğinde ve kitlelerin özleminde yatar. Burada din olgusuna bakış, Lenin'in, "*devamlı olarak başkaları hesabına çalışmaktan bunalmış halk kitlelerinin yalnız başlarına kalışlarından ve sefaletlerinden doğan ve onlar üzerinde her an ağırlığını hissettiren manevi baskı biçimlerinden biridir*" sözleriyle belirli çevrelerde karşılık bulmuştur. Buna karşın din konusuna salt materyalist bir anlayışla yaklaşmanın toplumsal riskleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

1. Kürtlerin Kısa Tarihçesine Dair

Kürtlerde din olgusunun oluşum sürecine geçmeden önce, hakkında pek çok farklı görüş ortaya atılan Kürt tarihinin başlangıcı hususuna ilişkin bazı bilgilerin paylaşılmasında yarar görülmektedir. Zira bazı çağdaş kaynaklar Kürt etnisitesinin çok yeni bir "ırk" olduğunu ve milattan önce herhangi bir "Kürt" izine rastalamamanın mümkün olmadığını ileri sürmektedirler. Bunun aksini savunan görüşler de mevcut olup, yapılan araştırmalara dayanarak Kürtlerin tarihini milattan yaklaşık 4000 yıl önceye götürmektedirler. Ülkemizde akademik açıdan konuya ilişkin yeterince nesnel araştırmalar yapılmamasına rağmen, bu halkın tarihi hakkında arka planda çeşitli ideo-politik güdüler yatan birçok yorum yapılmaktadır. Hatta bazı kaynaklar Kürtlerin, Eskimo olduklarını dahi iddia etmektedirler. Bu ütopyik yaklaşımları bir kenara bırakıp nispeten gerçekçi duran kaynaklara bir göz atalım.

"Kürt" isminin kaynağı tarihsel olarak binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Bazı araştırmacılara göre "Kürt" teriminin temelinde "Kur" yatmakta olup, Sümer Kökenlidir. Sümer dilinde "Kur" dağ demektir. "Ti" eki aidiyeti ifade eder. Bu etimolojik yaklaşıma göre "Kurti", "Dağın Halkı" anlamına gelmektedir. Kürtlerin yaşadığı coğrafya dağlık bir bölgedir. O çağlarda insanlara coğrafyalarıyla veya yaşam tarzlarıyla bağlantılı isimler verildiğinden Kürtlerin de bu dağlık coğrafyada yaşamasından ötürü bu ismi aldıkları öne sürülmektedir. Sümer dilindeki "Kurti" ismi, Greklerde 2500 yıl önce "Kardukya", daha sonraları ise "Kurdiene" (Kürt Memleketi) diye geçmiştir.

İngiliz Sümerolog G.R. Driver araştırmaları sonucu bazı yazıtlardan elde ettiği "Kurti", "Karda", "Karduk", "Gord", "Kord", "Cardakes", "Cyrtii" gibi son ekleri farklı kelimeler yerel dillere göre değişse de hepsi ortak "Krd" "Krt" ögesi içerdiği için bu isimlerin aynı kökten geldiklerini ve etnik olarak ilişkili olduklarını ileri sürmüştür.

Yapılan diğer araştırmalar farklı toplumlarda Kürt isminin telaffuz şeklinin aşağıdaki gibi olduğunu göstermektedir.

Sümerler: Karda, Kurti ve Guti,

Babiller: Garda ve Karda,

Asuriler: Qurti ve Guti,

Greklere: Kardukh ve Gordukh,

Ermeniler: Kortukh ve Gortai-kh,

Persler: Gurd veya Kurd,

Süryaniler: Kardu ve Kurdaye,

İbraniler ve Keldaniler: Kurdaye,

Aramaik ve Nesturiler: Kadu,

Erken İslam dönemlerine ait Arap yazarları: Kurd (çoğul: Akrad)

Avrupalılar ise M.S. 7. yüzyıldan itibaren "Kurd" kelimesini kullandıkları, Türkçeye de bunun "Kürt" olarak geçtiği görülmektedir. (Kürtlerin M.S 7. yüzyılda da etnik bir grup olarak ortaya çıktığını iddia eden tezlerin dayanak noktası Bizans ve Avrupalı kaynaklardır; fakat bu görüşler yukarıdaki daha eski dönem toplumlardaki araştırmalarla karşılaştırıldığında kuşku uyandırmakta ve konunun daha derinlemesine araştırılması ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.

Kürtlerin izlerine rastlanan Sümer ve diğer yakın medeniyet yazıtlarından yola çıkarak bu bölgede yaşadıkları çıkarımını yapmak, kesin olmamakla birlikte, doğruya en yakın tez gibi şu aşamada ortaca durmaktadır. Bu yüzden makalenin ilerleyen kısımlarında Kürtlerin yaşadığı bölgeler genel olarak "Mezopotamya" adı altında ele alınıp, bazı ilave bilgiler de sunulmaya çalışılacaktır.

2. Kürtlerde Din Olgusunun Oluşumu ve Gelişimi

Kürtlerde de, tıpkı diğer toplumlarda görüldüğü gibi, eski dönemlerde "çok tanrılı" din anlayışı hâkimdir. Mezopotamya'da yapılan kazılarda elde edilen resim ve heykeller, nelerin kutsal kabul edildiğini ve tapınak olarak kullanıldığını gözler önüne sermektedir. Kürtler, henüz ehlileştiremedikleri ve korktukları yılan, kaplan, aslan, yaban domuzu ve dağ keçisi gibi hayvanların resimlerini yaparak bunlara tapmışlardır. Bu hayvanların heykel ve resimlerini yapmak suretiyle kendilerini gelecek kötülüklerden koruyacaklarına inanmışlardır. Fakat bunların yanı sıra su ve yer altı tanrılarına da tapmışlar, bulunan heykel ve resimlerden anlaşılmaktadır. Bu dönem Mezopotamya dağlarında insanların henüz mağaralarda yaşadığı bir zamana denk gelmektedir. Kürtlerde var olan bu inanç, zamanla zayıflamıştır; heykellerini yaptıkları ve güçlü gördükleri bu hayvanların kendilerini kötülüklerden koruyamayacakları ve bunların kendilerinden daha zayıf oldukları kanaatine varmışlardır. Bu yüzden ki Kürtler artık hayvanlara tapmayı bırakmış ve bunun yerine ay, güneş ve yıldızlara tapmaya başlamışlardır. Kürtlerin bu dönemi M.Ö. 4000-3000 yıllarına rastlıyor. Daha sonraları toplumun iç dinamiklerinde görülen gelişmeler ve o çevrede yaşayan diğer komşu halklarla kurulan ilişkiler; Kürtlerin daha değişik tanrılara tapmalarını da beraberinde getirmiştir. Örneğin iyilik tanrısı, kötülük (savaş) tanrısı, bereket tanrısı ve yeraltı tanrısı gibi tanrılar, yukarıda adı geçen tanrılar dışında kutsal sayılan ve tapılan tanrılar arasında yer almaktadır. Bu da Kürtler üzerindeki Batı (Roma, Helen, Bizans) etkilerini göstermektedir.

Kürt halkının yaşadığı bölgelerde yapılan kazılar sonucunda o dönemlere ait bulunan mezarlarda savaşçıların kendi silahlarıyla birlikte gömüldükleri görülürken, din adamlarının mezarlarında silaha rastlanmamıştır. O dönemde de az veya çok bir ahiret veya öteki dünya inancı bulunduğu anlaşılmaktadır; ölümler eşyalarıyla beraber gömülmeleri de bu inanca

bağlanmıştı. O dönemin yerleşim yerlerinde birçok tapınak inşa edilmiştir. Bu tapınaklar tıpkı bugün olduğu gibi o zamanda tanrının mabetleri olarak görülmüşlerdir. Bu tapınakların inşasından sonra normal olarak din işleriyle uğraşan bir ruhban sınıfı oluşmuştur. Dine ve din görevlilerine karşı oluşan aşırı ilgi bu ruhban sınıfını imtiyazlı bir sınıf haline getirmiştir. Bu sınıf hiçbir üretim faaliyetinde bulunmamasına rağmen halkı kendi ürettiklerinden tanrıya bağışlamaları gerektiği yönünde ikna edip veya zorlayıp vergi adı altında çeşitli mahsul ve maddi gelir elde etmişlerdir. Daha sonraki süreçte halktan gelen tepkiler dolayısıyla hükümdarlar ve ruhban sınıfı bir çeşit anlaşmaya varmış ve halktan gelen vergiyi paylaşmak koşuluyla hükümdarın arazisinin bir kısmı tapınak yararına din adamları tarafından işlenmeye başlanmıştır. Bu sistem gün geçtikçe ruhban sınıfının ekonomik gücünü azaltırken kralları daha güçlü hale getirmeye başlamıştır ve krallar artık Kürt halkının hem dini hem de siyasi lideri konumuna gelmişlerdir. Hatta ilerleyen dönemlerde kendini tanrı olarak ilan eden veya tanrının yetkilerini yeryüzünde uygulayan elçi olarak gören krallar Kürt halkına egemen olmuşlardır.

Bu duruma, sadece Medler'de rastlanmamıştır, çünkü Med toplumunda hükümdar olmanın şartı dini veya ekonomik üstünlük değil savaşlarda gösterilen kahramanlık ve özveridir. Bu bilgiler ışığında Kürtlerin tapınaklar ve çeşitli mabetler inşa ederek Mezopotamya mimarisine katkıda bulduklarını söylemek mümkündür. Günümüzde de Zerdüş ve Yezidi tapınaklarında antik dönemin izlerini görmek mümkündür.

Kürt halkının Mezopotamya dağlarında yaşadığı bölge Sümerler tarafından "şeytanlar ülkesi" olarak adlandırılmıştır. Bu adlandırmadan kaynaklanan bazı araştırmalar o dönemde, dağlarda yaşayan Kürt toplumunun iyilikleri yöneten tanrı ile kötülükleri yöneten şeytanın varlığından haberdar olduklarını ortaya koymuştur. Aynı bilimsel veriler Kürtlerin şeytana tapmalarının o günden kalma bir dini alışkanlık olarak günümüze kadar ulaştığını da kanıtlar niteliktedir. Diğer bir yandan Sümerlerin bir kısmı Mezopotamya'nın yüksek kesimlerini, yani Kürt halkının yoğunlukla yaşadığı Zağros dağları ve çevresini tanrıların ülkesi olarak adlandırmış ve fethedilmesinin imkânsız olduğunu düşünmüşlerdir. Nitekim buna bağlı olarak tanrıların sadece o yüksek bölgede kalmayıp kendi topraklarına teşrif etmeleri için o dönemin mimari şartlarına göre yüksek tapınaklar inşa etmişlerdir. Bu anlayış tıpkı Yunan tanrılarının Olimpos dağında yaşadığına dair üretilen mitler gibidir ve buradan hareketle dini anlamda Kürtler üzerindeki Batı etkisi net bir şekilde görülebilir.

Kürtler, tarih sahnesine bir kavim olarak çıktıklarından bu yana dini manada hem dönemsel olarak hem de toplumsal olarak çok fazla farklılık göstermişlerdir. Aynı dönemde yaşayan Medlere bağlı kürler ile Komagene krallığına bağlı olanların gerek kendi aralarında, gerekse kendi içlerinde dini farklılıklar yaşamış olması bu duruma örnektir. Çok tanrılı dinlerin geçerliliğini yitirmesi ile Kürt kavmi de yeni dinlere mensup olmaya başlamıştır. Bu dinleri kronolojik olarak; Zerdüşlük, Yahudilik, Yezidilik, Hristiyanlık ve İslam/Müslümanlık olarak sıralayabiliriz. Fakat günümüzde değişik coğrafyalarda yaşayan Kürt kavimlerinden bu dinlerin her birine mensup topluluklarla karşılaşmak mümkündür. Çoğunluğun Müslüman olduğu da bilinmesi gereken bir gerçektir. Kürtlerin mensup oldukları dinleri ilerleyen bölümlerde tek tek ele alacağız.

2.1. Zerdüşlük

Bir inanış biçimi olarak Zerdüştlüğün Kürt bölgesinde gelişip yayılması M.Ö. 500 yıllarına rastlamaktadır. "3 Zerdüş" tarafından dini ritüellerle oluşturulmuş, bir inanç sistemi olarak

bilinmektedir. Bu Zerdüştlere üçü de Med kökenlidir. Birincisi M.Ö. 3000 yılında Belh şehrinde, ikincisi M.Ö. 2040 yılında aynı şehirde, üçüncüsü ise M.Ö. 630 yılında Baktir şehrinde doğmuştur. Bir çeşit kanaat önderliği üstlenen bu ruhban sınıfı mensuplarının öğretileri doğrultusunda Zerdüştlük dini ortaya çıkmıştır.

Bu dinin öğretilerine göre kötülüklerin ve karanlıkların tanrısı Ahreman; iyiliklerin ve aydınlığın tanrısı ise Hürmüz'dür. Bu iki tanrının dünyaya kendi gayelerini egemen kılmak amacıyla sürekli bir savaş halinde olduklarına inanılır. Zerdüştlükte ateş, aydınlığın ve iyiliğin sembolü olduğundan kutsal kabul edilir. Ayrıca aydınlık saçan diğer gök cisimleri de çeşitli derecelerde kutsal olarak görülür. Bu dine göre Ahreman kötülükleri, Hürmüz ise 6 evre içinde maddeyi ve ruhu yaratmıştır. İslam dinindeki Sırat köprüsüne benzer bir metaforun geliştirildiği Zerdüştlükte ruhun bedenden ayrıldıktan sonra bir köprü'nün başına geleceğine; bu köprüdeki görevlilerin ruhun yaşamı boyunca yaptığı iyi ve kötü işleri tartacağına, eğer iyilik ağır gelirse köprü'nün genişleyeceğine ve ruhun rahata ereceğine, kötülük ağır gelirse daralacağına ve ruhun köprüyü geçemeyip karanlığa sürükleneceğine; eşitlik durumunda ise cennet ve cehennem arasında bulunan "Heymestücan'a" (Araf) geçeceğine inanılır.

Zerdüştlüğe göre iki tanrının dünyanın yaratılışından bu yana devam eden savaşı iyiliğin yani Hürmüz'ün galibiyetiyle sona erecektir ve savaş sonunda kıyamet kopacaktır. Bu dinin kutsal kitabı Avesta'dır. Kutsal kitabın dili de Medlerin dili olup Kürtçe ile ilişkilidir, bu benzerlik günümüzdeki Farsça-Kürtçe ilişkisi gibidir. Avesta'da Zerdüştlük dininin temel kuralları 3. Zerdüştlük tarafından belirlenmiştir. Temelde 3 ana kural vardır: iyiyi söylemek, iyiyi yapmak ve kötülüklerden kaçınmak. Bu kurallara uyanların Hürmüz tarafından ödüllendirileceği ve ruhlarının göçtükten sonra rahata ereceği Avesta'da Gata adı verilen dördüklükler vasıtasıyla anlatılmıştır.

Sonuç olarak Kürtlerin Zerdüştlük dinini bugünkü İran'ın ataları olan Medlerin etkisiyle kabul ettiklerini ve yaşadıkları bölgelerde dinin ritüellerini yerine getirmek amacıyla bazı tapınaklar inşa ettikleri görülmektedir. Bu tapınaklar dinin bölgeye yayılmasında önemli bir rol oynamışlardır. İslami fetihler sonucunda çoğu tapınak yok edilmiştir; ama bu tahribatlar dini ortadan kaldıramamıştır. Günümüzde İran, Suriye ve Lübnan dolaylarında bu dine mensup topluluklarla karşılaşmak mümkündür.

2.2. Yahudilik

Yahudilik, Kürtlerin tanıştığı ilk tek tanrılı din olması ve Mezopotamya bölgesine yakın bir bölgede ortaya çıkması hasebiyle bazı Kürt kavimleri tarafından kabul görmüştür. Antik çağ kaynaklarında Yahudiliğin Kürtler arasında nasıl ilerlediğine dair ayrıntılı bilgiler bulunmasa da kısıtlı kaynaklardan edinilen bilgilere göre bu dinin; haclı seferlerinin tahdidinden kaçan Suriyeli ve Filistinli Yahudiler tarafından Mezopotamya'da tanıtıldığı ve küçük topluluklar tarafından benimsendiği görülmektedir. Yahudiliğin Kürtler arasındaki asıl yayılma süreci 12 ve 13. yüzyıllarda başlamıştır. O dönemde Musul'un Yahudiler tarafından yönetilmesi Kürtlerin dini daha yakından tanımasına ve benimsemesine sebep olmuştur. Tevrat'ın bölgede misyonerler tarafından tanıtılması o dönemde Yahudiliğe geçişi arttırmış ve bölgede bazı Yahudi tapınakları inşa edilmiştir. Ayrıca İlyas peygamberin ziyaret ettiği inanan mağaralar da Yahudiler için önemli mekânlardır. Günümüzde ise kuzey Irak'ın bazı bölgelerinde ve Türkiye'nin güneydoğusunda az sayıda Kürt Yahudi'ye rastlamak mümkündür.

2.3. Yezidilik

Yezidilik, Musevilik gibi tek ulus dinidir. Hatta tek ulusun bir boyunun dini demek daha doğru olur. Dünyada sadece Kürtler arasında var olan Yezidilik, Kürtlerin Behdinan (Kurmanç) kolunun bir bölümünün inancıdır. Üç büyük tek tanrılı dinin karması olan Yezidilikte ibadet ve ritüellerin tümü pagan kültürüne aittir. Karma bir dinin mensubu olan Yezidilerin Batılı kaynaklarda Arap, Kürt ve Asur kökenli oldukları ileri sürülmesine rağmen, gerek Osmanlı fermanlarına, gerekse yaşayan Yezidi pir ve şeyhlerinin söylediklerine göre Kürtlerin Behdinan (Kurmanç) kolundandırılar. Zaten konuştukları dil de Kürtçe'nin Kurmanç şivesidir. Yezidilik inancının kurucusu Şeyh Adiy'in Adaviler (Adaviyye) tarikatıdır. Yezidilerce, Yezidi inanç sisteminin kurucusu ve peygamber olarak kabul edilen Şeyh Adiy bin Musafir, aslında Kadiri Tarikatı'nın kurucusu Abdülkadir Geylani ile birlikte İslam âlimi İmam Gazali'den ders almış; Müslüman inançlı bir Sofi olarak kabul edilmektedir. Adiy bin Musafir 1162 yılında öldüğünde Laleş'teki dergâhına gömülmüş ve türbesi çok geçmeden hac ziyareti için gelinen tapınağa dönüştürülmüştür. Böylece her yıl binlerce Yezidi tarafından ziyaret edilen bir mekan haline gelmiştir.

Günümüzde Yezidi inancında Hacı dabilmek için 6 Ekim'de bu vadiye gelerek, Kaniya Sipi'de (Beyaz Çeşme) vaftiz olmak, Şeyh Adiy'nin Sındıruku'nun (mezarı) etrafında üç kere dolaştıktan sonra, Zızmım tüneline girip oradaki kutsal mekânı tavaf etmek ve Araf'a çıkmak gerekiyor. Moğolların bölgeyi istilasından sonra 13. ve 14. yüzyıllarda bölgedeki otorite boşluğundan yararlanan Yezidilik faaliyeti, Musul, Hakkâri, Botan çayı yöresi, Cizre, Nusaybin, Mardin, Van ve Urmiye'deki aşiretler arasında kök salmıştır. 1415 yılına kadar unutulmuş, ancak bu tarihten itibaren taraftar kazanmaya başlayan ve bilahare Yezidilik adını alan Şeyh Adiy'nin öğretisinin öncülü olan bu yeni dinin sembolü, tavus kuşudur. Ama bu sembol, tavus kuşundan ziyade horoza benzemektedir. Dinlerinin çok eski olduğunu, tarihi bilgilerin zaman içinde unutulduğunu, kaynaklarının kaybolduğunu söyleyen Yezidilerle ilgili sağlıklı bilgiler edinmek isteyen sosyolog ve din bilimciler, bugüne kadar bu inancın zirvesindeki "Şeyhlerin Babası" ve kutsal hac mekânı olan Laleş Vadisi'ne giremediklerinden dolayı kesin ve gözleme dayalı bilgiler edinmemişlerdir.

Yezidiliğin, tek tanrılı dinlerden aldığı itikadın bir bölümü ile semavi dinlerin bileşkesi olduğu kanaatine varılabilir. Besmele, oruç tutma, sünnet, kurban kesme, hac gibi ibadetleri ile İslam; vaftiz, nikâhta şarap ve ekmek ayini gibi ritüelleri ile Hıristiyanlık; helal ve haram anlayışları ile Musevilikten beslenir. Ancak yedinci kutsal melek Azazel (Şeytan) ve paganist inanışları ile tam bir pagan diniri andırır. Yezidilik, ibadet ve önerdiği dinsel yaşam tarzı ile de paganist dindir. Putperestliğin yanı sıra, Zerdüştlük (iyi ile kötünün mücadelesi), Manienizm (irfan), Şamanizm (gömme adeti, rüya tabiri ve dans) ve paganizme (Ay ve Güneş'e tapma) ait bazı unsurları içeren ve kökeni bugünkü din uluları olan şeyhler, pirlar, bapirlar (dede) ve çavuşlar tarafından da kesin olarak bilinmeyen bir gizli inanç sistemidir. Bu gizlilik ve gizemden dolayı Yezidi inancının mensuplarının büyük çoğunluğu dinsel kural ve yasaklarının tümünü bilmemektedirler. Bu da dinin artık gelenekselleştiğini göstermektedir.

İnançları açısından, haram ve helalleri bölgesel olarak değişir. Örneğin, Türkiye'deki Yezidilerin bu kurallarında Sünni ekolün Şafii mezhebinin mistik anlayışı hâkimken, Kuzey Irak'ta Sünni Türkmenlere yakın olan bölgelerde Sünni Hanefi ekolünün anlayışı göze çarpmaktadır. 1960'lardan sonra Avrupa'ya başlayan göç ile birlikte, buralara giden Yezidilerin yeni kuşağında ise Katolik Hıristiyanlığın etkileri görülmektedir.

Yezidilik inancında Allah, dünyanın koruyucusu değil, sadece yaratıcısıdır. O, faal değildir ve dünya ile ilgilenmemektedir. Allah iradesinin faal ve yürütücü uzvu, Allah'ın ikinci şahsiyeti olan Melek Tavs'tur. En kutsal kitapları olan Mıshefa Reş'te (Kara Kitap), Rabbimiz, Şeytan'ın adını ya da onu anımsatan sözcükleri zikretmek yanlıştır ayetinden dolayı, Tanrı-melek mertebesine koydukları Şeytanın adını anmaz, ismi güzel melek derler. "Kaytan, ser, melun, lanet" gibi kelimeleri de kullanmaları yasaktır. Yezidiler için ateş, nur yani ışık saçan bir kaynak olduğu için kutsanır ve ona asla tükürülmez. Ateşin su ile söndürülmesi büyük bir günahdır. Yezidiler, bazı besin maddelerini yemez, bazı renkleri tercih ederler. Beyaz, kahverengi, kırmızı, yeşil ve siyah kutsal sayılmakta mavi renge ise itibar edilmemektedir. Beyaz, temizliği simgeler ve kadınlar beyaz iç çamaşırı giyerler. Erkekler öldüklerinde yüce makama temiz çıksınlar diye beyaz giysiyle gömülürler. Haram yiyecek, maruldur. Marul ismi, bir Yezidi ulusunun adını çağrıştırdığı için bunu yemek kesinlikle yasaktır. Börülce, salatalık, lahana gibi sebzeler ile balık, geyik ve horoz eti de yasak yiyeceklerin başında gelir.

Osmanlıların son zamanlarında 1912'de yapılan nüfus sayımında 37 bin, 1923'teki sayımda 18 bin olarak tespit edilen Yezidilerin sayısı, ülkemizdeki bazı çevrelerin baskılarından kaynaklanan göçlerden dolayı azalmıştır. Günümüzde Türkiye'deki sayılarının 2-3 bin civarında olduğu tahmin ediliyor. Ülkemizde küçük topluluklar halinde yaşayan Yezidilerin büyük bölümü Güneydoğu Anadolu'da (Siirt, Batman, Şanlıurfa Viranşehir), bir kısmı da metropol kentlerindedir. Dünya genelinde nüfuslarının 1.5 milyon civarında olduğu tahmin ediliyor. Bugün yoğun olarak yaşadıkları Irak'ın kuzey illerindeki Yezidiler, buradaki yerel hükümette de yer alıyorlar.

2.4. Hıristiyanlık

Antik çağlarda Roma İmparatorluğu'nun Mezopotamya üzerine düzenledikleri birçok sefer sonucunda bazı Kürt grupları Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir; fakat sayılarının ve bölgedeki etkinliklerinin kıstlılığından dolayı dinin yayılması adına herhangi bir faaliyette bulunamamışlardır. Dini ritüellerini ve ibadetlerini çoğunlukla kendi aralarında gerçekleştiren bu grupların inşa ettiği tapınak veya herhangi bir kutsallık atfettikleri mimari eserler yoktur. İlerleyen dönemlerde ise Kürtler arasında Hıristiyanlığa tabi insanların sayısı giderek azalmıştır. Bazı Sorani (Süryani) gruplar dışında Kürtlerin yaşadığı bölgelerde Hıristiyanlara rastlamak oldukça zordur. Günümüzde ise Kuzey Irak'ta, Türkiye'nin güney doğusunda ve Avrupa'nın bazı bölgelerinde Hıristiyan Kürtlere rastlamak mümkündür.

2.5. İslam

Kürtlerin Müslümanlığı kabul etmeleri hicri takvimin 18. yılına denk gelir; yani miladi olarak yaklaşık 640 yılı da denebilir. Bu dönemde Müslüman Araplar Hilvan ve Tikrit'i işgal edip dinlerini bu bölgede yaymışlardır. Cihad anlayışı ile hareket eden Müslümanlara Kürtler tarafından ciddi bir tepki gösterilmemiştir, bazı ufak tefek direnişler olsa da sonuçta İslamiyet bölgeye egemen olmuştur. Hz. Ömer döneminde Diyarbakır, Mardin, Urfa ve Erzurum dolaylarına kadar ilerlemeyi başaran İslam ordusu bu bölgelerdeki Kürt nüfusun büyük oranda İslam'a geçişini sağlamışlardır. Özellikle belirtmek gerekir ki bazı kaynaklarda geçen Kürtlerin kılıç zoruyla Müslümanlığa geçtiklerine dair bilgiler gerçeği yansıtmamaktadır; çünkü bu tür eylemler İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim de kesinlikle yasaklanmıştır. Ayrıca

İslam Peygamberi Hz. Muhammed'de dinde zorlama olmayacağına dair çeşitli konuşmaları kayıt altına alınmış ve takipçileri tarafından nesilden nesle bu anlayış aktarılmıştır.

Müslüman olan Kürtlerin çoğu Sünni'dirler ve Şafii mezhebine mensupturlar. Bunun yanısıra bazı bölgelerde Hanefi mezhebine mensup Kürtlerle karşılaşmak da olasıdır. Kürtlerin diğer kısmı ise Şii (Alevi-Caferi) mezhebine mensupturlar. Ayrıca Aleviliğin bir kolu sayılan; ama bazı yönleriyle ondan farklılık gösteren "Ahallahi" ya da "Ehlülhak" adı verilen mezhebe mensup Kürtler de vardır. Bu inanç sahiplerine göre halife Ali tanrıdır ve güneş kutsaldır. Çünkü Ali güneşe doğru yükselip onunla karışmıştır. Yine bu inanca sahip olanlar diğer üç halife (Ebubekir, Ömer, Osman) eti çok sevdiklerinden et yemezler ve hayvanların kesilip öldürülmesine karşı çıkarlar. Bu yemek yeme biçimi onlara göre haramdır. Müslümanlıkta Allah'a ve Peygambere boyun eğmek nasıl bir anlayışa sahipse, bu grub için de "gölgeleri" olan din adamlarına itaat etmek aynı derecede temel bir husustur. Zira din adamlarına karşı çıkmak büyük günah ve münafıklık sayılır. İslamiyet'te da buna benzer, İslam'a göre batıllık sayılabilecek birçok örnek mezhep veya cemaat vardır. Ehlülhak diğerlerine göre daha radikal sayıldığından bu duruma verilebilecek örneklerin başında gelmektedir. Kürtler arasında fazla itibar görmemiştir; fakat Şii-Sünni çatışmasında gerek Kürtler gerekse diğer Müslüman topluluklar tarafından çoğu zaman kullanılmıştır. Tarihsel süreçte sürekli olarak gruplar halinde İslam'a geçmeye devam eden Kürtlere bu konuda en büyük fırsatlar Osmanlı İmparatorluğu döneminde sunulmuştur. Gerek Müslümanlara tanınan ayrıcalıklar gerekse yumuşak uygulamalar nedeniyle Kürtlerin İslam'a daha sıcak bakmaları sağlanmıştır. Özellikle Yavuz Sultan Selim döneminde Safeviler tarafından oluşturulmaya çalışılan Şii-Sünni çatışması planlarına karşı hareket eden Sultan Selim'in Kürt bölgesindeki iskân politikaları ve Sünni İslam'a hizmetleri Kürtlerin İslam'a geçişini önemli ölçüde etkilemiştir.

Günümüzde ise Kürtlerin büyük bir bölümü Sünni Müslüman'dır. Arap ve Ortadoğu coğrafyasından farklı olarak genelde Şafii mezhebine tabidirler. Bu mezhebe tabi olmak inanç konusunda hiçbir farklılık gerektirmeyen sadece ritüelleri uygulama konusunda bazı kolaylaştırıcı veya kısıtlayıcı hükümler bulunmaktadır. Son olarak belirtmek gerekir ki Müslüman Kürtlerin büyük bir bölümü başta güneydoğu bölgesinde olmak üzere Türkiye'de, Kuzey Irak'ta, Suriye'nin bazı bölgelerinde ve İran'da yaşamaktadırlar.

Dinler ritüellerinin yanı sıra, o ritüelleri sistematik bir uygulama şeklinde ortaya koyan bilginler ve devasa tapınaklarla da daima ilgi çekici bir hal almıştır. Tarih bilimi her ne kadar yaşanmış olaylar üzerinden bazı çıkarımlar yapsa da mitolojik efsaneler de önemli birer kaynak olagelmıştır. Mitolojik efsanelerin birçoğunda da bilgin insan ve tapınak figürleri ön plandadır. Kürtlerin din tarihinde de daha sonraları periyodik olarak anılacak ve adına çeşitli kutlamalar yapılacak bazı şahıs veya tapınak hikâyeleri bulunmaktadır. Özellikle İslam'ın kabulünden sonra toplumda kulaktan kulağa yayılan şeyhlerin ve ermişlerin hikâyeleri bunlara örnek olarak gösterilebilir. Toplumun inanç şeklini ve temel yapısını derinden etkileyen bu değişik inanışlar dinlerin zamanla farklılaşmasına neden olmuştur. Bu sadece İslam için değil Kürtler tarafından tecrübe edilmiş hemen hemen bütün dinler için böyledir.

Zerdüştlükte dinsel dönüşüm genel olarak tapınaklar ve bazı ritüeller üzerinden olmuştur. İlk zamanlarda sadece yalın ateş tapınakları varken zamanla dinin yukarıdaki sebeplerden dolayı evrim geçirmesinden ötürü 3 kademeli ateş tapınakları inşa edilmeye başlanmıştır. Bu durum

Zerdüştlar arasında ateşin mi yoksa güneşin mi kible olacağı konusunda bazı ikilikler yaşanmasına yol açmıştır. Bir kısım ateşi kible kabul edip ona karşı ibadet ederken diğer bir kısım Zerdüş, sabit bir kible mantığıyla hareket edip bütün ateşlerin kaynağı olan güneşi kible kabul etmişlerdir. Buna göre gündüzleri kible olan güneşin yerini geceleri ay kible olarak doldurmaktadır.

Yezidilerde ise dönüşüm genel manada dinsel metinler üzerinden olmuştur. Dünya üzerindeki en eski dinlerden biri olarak kabul edilen bu dinde tapınaklar ilk inşa edildikleri gibidir. Herhangi bir değişiklik veya ekleme yapılmamıştır zaten çok fazla yezidi tapınağının olduğunu söylemekte pek mümkün değildir. Çoğunlukla konargöçer hayat yaşamış olan Yezidiler yazı ve yazıya dair materyallerin taşınmasından kaynaklanan zorluklardan dolayı dinlerini sözlü olarak geliştirmişlerdir. Yezidilerin iki kutsal kitabı olduğu söylenir (Meshaf Reş ve Kitab el celve); fakat bu kitapların dinin oluşumundan çok sonra ruhban sınıfı tarafından yazılmış olması yüksek bir ihtimaldir. Çünkü Yezidiler genelde dağlarda yaşadıklarından yanı başlarında icat edilen Sümer çivi yazısını dahi birçok medeniyetten sonra kullanmaya başlamıştır. Yazıyla geç tanışmaları dinlerinin ilk metinlerini tamamiyle yazıya geçirmelerine engel olmuştur. Bundan dolayı bugünkü ortamda yezidi kutsal kitabı adı altında birçok kitapla karşılaşmak mümkündür. Bu durum dinin ilk emirlerini yitirmesine ve tamamen akışkan bir özellik gösterip dönemine göre şekillenmesine sebep olmuştur.

İslam temellerinde hiçbir değişiklik göstermeden günümüze kadar gelmiş bir din olarak görünse de ritüeller çok fazla farklılık göstermiştir. Günümüzde bile çeşitli din adamlarının değişik yorumların / görüşlerinden dolayı yeni farklar ortaya çıkmaktadır. Bu farkları oluşturan temel neden İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in uygulamalarının farklı şekilde yorumlanmasıdır. Bu yorum farklarından dolayı Ameli ve İtikadı olarak iki ana sınıfta mezhepler ortaya çıkmıştır, bu mezheplerin bölgelere göre değişiklik gösteren birçok alt kolu vardır. İslam âleminde bir dönem yaşamış neredeyse bütün âlimlerin kendi mezheplerini oluşturdukları su götürmez bir gerçektir. Bu dinde tapınaklarda ve ritüel uygulamalarının ana kısımlarında hiçbir fark yoktur, fakat bazı eklemeler ve çıkarmalar yapıp kolaylaştırmak veya standartlaştırmak adına yeni bir şekil oluşturulmuştur. Kürtler genelde Şafii mezhebine tabiidirler. Ameli mezheplerin bir kolu olan bu mezheple temel İslam anlayışı ve uygulamaları çok fazla fark içermez. Temel İslam'ın kolaylığına ve uygulanabilirliğine itiraz etmek de pek mümkün değildir. Bu yüzden ki Kürtler İslam'ı kolayca kavramış ve uygulamaya koymuşlardır.

Dinlerdeki bütün değişimlere her çağda kolayca ayak uydurabilmiş olan Kürt toplumu tarihsel tecrübelerinden dolayı belirli bir deneyim ve birikime sahiptirler. Bugün Anadolu'da yaşayan Kürtlere sorulduğunda atalarının yaşadıklarını ve hangi dinden olurlarsa olsunlar bazı geleneklerini asla inkâr etmedikleri görülecektir. Bu durum onları geleneksel hayata çok kolay uyum sağlar hale getirmiştir.

KAYNAKÇA

- Botan AMEDİ , Kürtler ve Kürdistan Tarihi , FD yayınları, 1991
- Bekir BİÇER, Ortaçağda Türkler ve Kürtler (article), 2013
- Emrullah USLU, Kürt Kimliğinin İslamlaşma Süreci, İlkbahar yay., 2008
- Emre PAKSOY, Kürt Tarihi Üzerine, Derin Düşünce Yayınları, 2010
- Moosa, Matti (1988). Extremist Shiites: The Ghulat Sects, Syracuse University Press.
- Gezik, Erdal (2000), Etnik Politik Dinsel Sorunlar Bağlamında Alevî Kürtler, Ankara.
- White, Paul J. (2003), "The Debate on the Identity of 'Alevî Kurds'.
- Zoroastrian worship, BBC/BBC News
- Kerim Yıldız, Irak Kürtleri, Belge Yayınları, İstanbul, Haziran 2005
- Nezan, Kencal. "Who are the Kurds?". Paris Kürt Enstitüsü. 21 Temmuz 2015
- Izady, Mehrdad R. (1992). The Kurds: A Concise Handbook.
- Limbirt, John (1968). "The Origins and Appearance of the Kurds in Pre-Islamic Iran"
- Gunter, M.M.; M.H.Yavuz (2005). "The continuing Crisis In Iraqi Kurdistan"
- The Name Kurd & Its Philological Connections (Article),G.R.Driver
- The Origins and Appearance of the Kurds in Pre-Islamic Iran, John Limbert
- Kurds/History. s. 382.Afrika ve Ortadoğu halkları ansiklopedisi
- The forced conversion of the Jewish community of Persia and the beginnings of the Kurds
- Muhammed Emin Zeki Bey, Kürd ve Kürdistan Ünlüleri, Çev: M. Baban, Öz-ge Yayınları, Ankara 2005
- Bekir Biçer, " İslam Tarihi Kitaplarında Kürtler Hakkındaki Rivayetler"
- Shaddadids, C.E. Bosworth, The Encyclopedia of Islam

Seref Han Bitlisi, Serefname, Revvadi Kürtleri

Thomas Bois, Kürtler ve Kürdistan

MacKenzie, David N. (1961). "The Origins of Kurdish". Transactions of the Philological Society

Gunter, Michael M. (1988). "The Kurdish Problem in Turkey". Middle East Journal